

Keçiören'den Etlik'e Bir Ankara Fragmanı

Timur Özkan

*Etlik İlkokulu'ndaki çok değerli öğretmenim
Dürdane Atlas'ın anısına saygıyla...*

Keçiören

Genellikle Ankara Kalesi'yle başlayan ve Çankaya ile biten Ankara'nın tarihi hakkındaki metinlerde Keçiören'in ve Etlik'in adı pek geçmez. Tarihi kaynaklarda, Keçiören adıyla daha çok Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyet döneminde karşılaşmaya başlarız. Oysa Ankara'nın en eski yerleşimlerinden biridir Keçiören.

1949'da yayımlanan ve Ankara'nın ilk Türkçe rehber kitabı olan "Ankara Rehberi"nde, kitabın arkeolog yazarı Nurettin Can Gülekli, Keçiören'de bazı paleolitik eserler bulunduğunu yazmaktadır (Gülekli, 1949). Söz konusu eserler, yontma taştan yapılmış el aletleridir ve hâlen Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.¹

"Antik Ankara" kitabının yazarı Haluk Sargın ise, çeşitli bilimsel kaynaklara dayanarak Keçiören'in değişik bölgelerinde prehistorik yaşam izlerinin ve de Bağlum/Hisar-tepe'de Galatlar'a ve Bizans'a ait bazı kalıntıların bulunduğunu yazar (Sargın, 2012).² Bilinen tarihi 1200-1300 yıllarına uzanan Keçiören, 1356 yılında Osmanlı'nın eline geçmiştir. 19.

ik Davetli bir yazıdır.

¹ Bu eserler, Alman jeolog Max Pfannenstiel tarafından, 1941 yılında, Keçiören, Bağlum/Hacıkadınderesi'nde bulunmuştur.

² Bağlum'da ayrıca, Ankara'nın en eski fosillerinden biri bulunmuştur. Bağlum'un Köşrelik köyünde bulunan ve 193 milyon yıl yaşında olduğu saptanan, Liyas döneminde denizde yaşayan yumuşakça sınıfından, omurgasız dev boyutlu "Ammonid" (mürekkkep balığının atası) fosili, hâlen MTA Tabiat Tarihi Müzesi'nde sergilenmektedir.

yüzyılda Kalaba (Galebe), Etlik ve Ovacık köylerinin gelişmesiyle 1936'da Ankara merkez ilçeye bağlı bir bucak (nahiye) olan Keçiören, 1966'da Altındağ'a bağlı bir mahalle, 1984 yılında ise kendisi ilçe olur. Bugün için Ankara'nın en büyük nüfusa sahip ilçesi olan Keçiören, yüzölçümü itibariyle Ankara'nın, Çankaya'dan sonra ikinci büyük merkez ilçesidir.

İsminin kökeni üzerinde farklı rivayetler bulunan Keçiören'in adının "keçi" ve "ören" sözcüklerinden türetilmiş olması ihtimallerden biridir. Dünyaca ünlü Ankara Keçisi'nin memleketinde ve pek çok yerinden tarihî eserlerin çıktığı bir yörede bu isim oldukça anlamlı görünmektedir. Bir başka rivayet; İpek Yolu, Kral Yolu tarihî yollarının geçtiği bir yörede, yerel ağızla söylenen "geçiveren" sözcüğünün evrilmesinden geldiği şeklindedir. Keçiören'in adının, zamanında burada "keçe" döküldüğü için keçeden geliyor olması da rivayetlerden biridir. Efsanevi bağlarında yetişen üzümlerin geç olgunlaşmasından dolayı "geçveren" sözcüğünden türetilmiş olabileceği de yine rivayetler dâhilindedir.³

Bütün bunların yanı sıra, akla en yakın dayanak tarihî kaynaklardır ki, Fatih Sultan Mehmet dönemine ait TT9 no.'lu Ankara Mufassal Tahrir Defteri'nde "Karye-i Kiçiviran Tab-i Kasaba" (Kasabaya Bağlı Küçük Viran Köyü) şeklinde geçen ifadeden, "küçük viran" adının zamanla Keçiören'e dönüştüğü anlaşılmaktadır.⁴ Her ne kadar, adı Kiçiviran'dan geliyor olsa da Keçiören, bugün artık "küçük" değil, "viran" hiç değil. Ankara'nın birçok açıdan en gelişmiş ilçelerinden biri ve sahip olduğu tarihî, doğal ve kültürel zenginliklerini tüm Ankaralılarla paylaşıyor.

³ Bugün Ankara'nın nüfus yoğunluğunun yerleştiği Keçiören, Dikmen, Abidinpaşa, Mamak, Kayaş gibi semtleri, yakın zamanlara kadar Ankara'nın bağ ve bostanlarıydı. Şehrin meyve ve sebze ihtiyacını karşılayan bu bağlar ve bostanlar, halkın sıcak geçen yaz aylarında göçtüğü ve dinlendiği mekânlardı.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve Keçiören ile eski semtlerinin isimlerinin geçtiği Ankara Mufassal Tahrir Defterlerinin; TT9 numaralı olanı Miladi 1463 (Hicri 867), TT74 numaralı Miladi 1573 (Hicri 979) ve TT117 numaralı ise Miladi 1523 (Hicri 929) yılına tarihleniyor. Karye-i Kiçiviran TT9 – TT74 – TT117

Karye-i Etlik TT9

Karye-i Kalaba TT117

Karye-i Ovacık TT117

Keçiören (1895)

(Kaynak: Fotoğraflarla Düünden Bugüne Ankara, Ankara: T.C. M.E.B. Yayınları, 2006, s. 7)

Çeşit çeşit meyve ağaçlarının, havuzların, kuyuların, kümeslerin bulunduğu bahçe içindeki evleriyle uzun yıllar orta halli ve varlıklı Ankaralıların sayfiye yeri olan Keçiören’de, her yıl Mayıs aylarında bağlara, Eylül ayında da merkeze doğru gerçekleşen nüfus hareketi, 1950’lerden itibaren yerini tek yönlü, kalıcı göçlere bıraktı. Artık gelenler Ankara’dan değil, Türkiye’nin her tarafından geliyorlardı.

Keçiören’in yeni sakinleri, Ankara’nın hızla artan nüfusunun yarattığı konut baskısı nedeniyle kendi çözümünü geliştiren yoksul kesim oldu. Gecekondu gerçeği, Ankara’nın birçok semti gibi Etlik ve Keçiören’in de kaçınılmaz kaderi oldu. Sanatoryum, Taşocağı ve Kalaba’daki eski mezarlık civarında yapılaşmaya başlayan ilk gecekondu, kısa sürede Keçiören’in her tarafına yayıldı. Aktepe’de uygulanan gecekondu önleme planları da gecekonduların yayılmasını önleyemedi.

1970’ler ise apartmanlaşma dönemi oldu. Bazı varlıklı arsa sahiplerinin yaptırdığı ve parmakla gösterilecek kadar az sayıdaki iki üç katlı apartmanlar zaten yok değildi. Asıl apartman furyası “kat karşılığı” apartman yapan “yapsatçı” yüklenicilerle başladı ve bugün hâlâ devam ediyor. Yapsatçılar şimdi de, kendilerine verilen tapu tahsis belgeleriyle gecekondu yaptıkları hazine arazilerinin sahipleri için apartmanlar inşa

ediyorlar. Bu tablonun ortaya çıkardığı sıkışık ve birbirinin benzeri apartmanlar ile artmaya devam eden nüfus, bugünkü Keçiören açısından en önemli olumsuzluk olarak not edilebilir.

Keçiören Bağ evleri

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 90'lı yıllarda yayımladığı ve bir kent kültür dergisi olarak uzun süre yeri doldurulamayan "Ankara"nın birinci sayısındaki yazısında Prof. Dr. İlber Ortaylı, modern ve sorunlu bir başkent olarak nitelendirdiği Ankara'nın, görünenin aksine birçok Anadolu kentine göre daha iyi korunmuş bir eski kent dokusuna da sahip olduğuna ve de betonlaşmakta olan doğa içindeki eski bağ evlerine dikkat çeker.

Keçiören'in bu efsanevi bağ evleri içinde belki de en dikkat çeken, Ankara'nın ilk büyükelçiliklerinden birini açan ve Atatürk'ün de zaman zaman katıldığı zengin davetler veren Ruslara ait olmuştur. 1916 yangınından sonra Hamamönü'ndeki eski belediye başkanlarından Mavioğlu'nun konağına taşınan, daha sonra 1925 yılında yapımı tamamlanan Atatürk Bulvarı'ndaki kendi binasına yerleşen Rus Sefarethanesi'nin Keçiören'de bir bağ evi olduğu bilinmektedir. Öte yandan, diplomatik misyonla kullanılan bağ evlerinin tek örneği de bu değildir. Dutluk Durağı'ndaki Tarmanlar'ın Konağı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Polonya Büyükelçiliği olarak kullanılmıştır.⁵

⁵ Bağ evlerinin sakinlerinden biri de ünlü mimar Arif Hikmet Koyunoğlu'dur. Ankara'nın önemli yapılarından birçoğunun mimarı olan Koyunoğlu, renkli anılarında Ankara'nın; Atatürk ve Erzurumlu Nafiz'den sonra üçüncü otomobilini kendisinin aldığını yazar. Sonra bir bağ evi almaya karar verir ve Keçiören'in eski sakinlerinden Vehbi Koç'un babası Mustafa Efendi'ye giderek eski bir mesire evini satın alır. Bu arada aralarında ilginç bir pazarlık geçer. Bir mimar olan Koyunoğlu ile inşaat malzemeleri satmakta olan Mustafa Efendi tanışmaktadırlar. Aslında bu evi satmayı düşünmediği ama Koyunoğlu isterse satabileceğini söyleyen Mustafa Efendi, Koyunoğlu'na, fiyat hakkında "sen mimarsın, hesap kitap bilirsin, ne veriyorsun" der. Bunun üzerine Koyunoğlu, az olduğunu bile bile "sadece 10 bin lirası olduğunu" söyleyince, Mustafa Efendi "8 bin liranın yeterli olduğunu, evi tamir etmek için de paraya ihtiyacı olacağını ve kalan 2 bin lirayı tamir masrafı olarak hediye ettiğini" söyleyerek oldukça tokgözlü bir tavır sergiler.

Keçiören'de bir bağ evi (1939)

Bir dönem İstanbul'dan veya taşradan Ankara'ya gelen, ancak oturacak konut bulamayan devlet memurlarının da imdadına yetişen Etlik ve Keçiören'deki bağ evleri, Ankaralı işadama Vehbi Koç'un anılarında da yer alır (Koç, 1973):

(...) Ankara'da yazlığa çıkmak âdeti vardı. Ayrıca sıtma hastalığı çoktu. Onun için yazları orta halliler ve zenginler bağlara giderdi. Bağa çıkanların zenginlik derecesine göre çift ya da tek atlı arabaları, bir atı ya da eşeği bulunurdu. Ankara'da havası ve suyu iyi olan yazlık üç semt vardı: Keçiören, Etlik, Çankaya. (...) Bizim bağımız Keçiören'in altında Çoraklık semtinde idi. Eş, dost, akraba hepimiz bu semtte oturduk. Çoraklık'ta hep bizim gibi Müslümanlar otururdu. Biraz ilerimizdeki Keçiören'de en çok Katolik ve Emeniler otururlardı. Onların bağlarının bakımı, güzel binaları, bahçeleri hemen dikkat çekerdi. Bu Hıristiyanların büyük bölümü Ankara'yı terk ettikten sonra evleri satıldı. Keçiören'in havası itibariyle Ankara'nun en güzel yazlıklarından birisi idi. Atatürk Köşkü şimdiki hastanenin yerinde yapılacaktı. Her nedense vazgeçildi, Çankaya'da yapıldı.

Keçiören'in Tanınmış Sakinleri

Keçiören'de birçok ünlü isim yaşamıştır. Keçiören Belediyesi'nin kitabında (Keçiören Belediyesi, 2004); hayatlarının belirli dönemlerinde Keçiören'de yaşamış pek çok ünlü ismin adı geçmektedir. Düşünür ve siyasetçi Ahmet Ağaoğlu, eski başbakanlardan Bülent Ecevit ve Hasan Saka, 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, asker ve siyasetçiler Fevzi Çakmak, Refet Bele, Hüseyin Rauf Orbay, Kazım Özalp, Recep Peker, siyaset ve fikir adamı Hamdullah Suphi Tanrıöver, edebiyatçı Halide Edip Adıvar, hekim ve siyasetçiler Dr. Adnan Adıvar ve Dr. Reşid Galip ile sinema ve tiyatro sanatçıları Belgin Doruk ve Defne Yalnız.

Bu listeye farklı kaynaklardan; Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas, TBMM'nin ilk milletvekillerinden Emin Sazak, milletvekili şair yazar Aka Gündüz, Türkçülük akımının önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, İlköğretim Genel Müdürlerinden ve Köy Enstitülerinin mimarı İsmail Hakkı Tonguç, tarihçi yazar İlber Ortaylı, mimar şair Ali Cengizkan ile gazeteciler Güneri Cıvaoğlu ve Güngör Uras gibi daha birçok ünlü ismi ekleyebiliriz.⁶

⁶ Bunlardan gazeteci Güneri Cıvaoğlu da bir zamanlar ailesiyle birlikte Etlik'te oturanlardan. Cıvaoğlu'nun o günlerini anlattığı aşağıdaki makalesinden meslektaş Güngör Uras ile de komşu olduğunu öğreniyoruz:

Savaş yıllarında ailem Ankara'dayken, pek çok aile gibi şehir dışına, bağlara taşınmış. Etlik ve Keçiören gibi bağlıklar, olası Alman uçakları taarruzunun bombalamayacağı yöreler olarak görülüyormuş. Milletvekilleri, yüksek memurlar, noterler Etlik bağlarını tercih etmişler. Vehbi Koç Keçiören'deymiş. Emin Sazak gibi bakanlar, Ecevit'in politikacı babası da Keçiören'de yaşayanlardanmış. Geceleri pencerelerden ışık sızmasın ve bombardıman uçaklarına hedef oluşturmasın diye camlara siyah kâğıtlar kaplanmış. Gece boyunca projektörler göğü tararmış (...) babam ve annem bankada çalışırlardı. Onlar da Etlik'i seçenlerdendi. Savaştan sonra da kalmışlar. Bir bağ evinde otururduk. Aklımın ermeye başladığında oradaki yaşamdan bazı görüntüler anımda hâlâ canlıdır. Örneğin; evimizin içinde bulunduğu 40 dönümlük üzüm bağımız ve yüzlerce kayısı (Ankaralılar zerdali der) ağacı... Sabah kahvaltımıza, bağdan toplanmış beyaz ve kırmızı üzümler, ev yapımı pestiller eşlik ederdi. Etlik yıllarından iki anıyı ise dün öğleden sonra şu satırları yazarken CNN Türk'te konuşan Güngör Uras bugünlere taşıttı. Birincisi; şimdi Milliyet'te köşe komşum olan Güngör Uras'ın Etlik'te keman çalışını gipta ile izleyişimdir. Onlar da savaş nedeniyle Etlik'e geçen ve orada kalanlardandı. Diğeri; 'Serum' Durağı'ydı. Bizim evlerin bulunduğu duraktan sonra otobüsler 'Serum'da dururlardı. Orada Türkiye'nin ihtiyacı olan "serum" ve "aşı" araştırmaları yapılır ve üretilirdi. Müdürünün oğlu Süha sınıf arkadaşımды. Ba-

Etlik

1920'li yıllarda, Ankara'nın başka bir semtine ve hatta kendine ait bir kent kültürü dergisi var mıdır, bilmiyoruz. Ancak sadece bir sayıyla sınırlı kalmış olsa da bu idealist girişim, Etlik'in artı hanesine yazılmalıdır. Eylül 1929'da Muharrir Balkanlı Remzi'nin yayımladığı; -kendi ifadesi ile- Ankara'nın müstesna bir mevkiinin ismini taşıyan ve bugünkü anlamda bir semt kültürü dergisi niteliği taşıyan mecmuanın adı "Ankara Çiçeklerinden Etlik"tir ("Ankara Çiçeklerinden Etlik", 1929). 15 günde bir çıkmak üzere yayın hayatına başlayan "İçtimai, Edebi, Bedii, Mizahi, Resimli Mecmua" ne yazık ki tek bir sayıda kalmış olmakla birlikte, 32 sayfalık içeriği, gene de dönemin Ankara'sının ve elbette Etlik'in kültür ortamı hakkında önemli bir belgedir. "Etlik Neresidir" sorusuna yanıt veren dergide, bağlarından şifalı havasına, memba sularından manzarasına kadar birçok ayrıntı dikkat çekiyor:

Etlik Neresidir? Burası gürültülü, patırtılı şehrin 5-6 kilometre ilerisinde, otobüsün zaman zaman sesini yükselttiği bayır, kısa dönemeçli yolun biraz ötesindeki tepelerinde ve vadilerin yamaçlarında asude, sakin bir hayatla; güzellik, yeşillik ve muhtelif renklerle; Etlik... Evet; o yeşillik, tazelik ve yeni bir hayat fışkırmış, kim bilir ne derin aşklar taşıyan Ankara'nın genç ve güzel çocuğu Etlik. O, Ankara'nın muazzez ufuklarında, parlayan bir yıldız; Ankara dağlarından kızıl ve yeşil bir parça; bağlarından ufak bir bahçe, güzelliklerinden ve renklerinden bir bedia, çiçeklerinden de henüz yeni açılmış belki bir güldür. Onun bir suyu vardır, gerçi bu su vadilerin arasına sıkışmış geniş ve derin sular gibi durgun değil. Bir dağın yüksek sarp, korkunç yamaçlarından düşerek parçalanmış köpüklü bir suyu da hiç andırmıyor; nihayetsiz bir çölün insana ümit veren bir sahasındaki hurma ağaçlarının titrek hatlarla gölge ve renklerini çizdiği bir gümüş suya da ben-

zen onların oturdukları devlet lojmanına gider, üretimi hayret ve ilgiyle izlerdim. Türkiye adına gurur duyardım.

CNN Türk'te Güngör Uras, acı bir gerçeği anlattı. Refik Saydam'ın inisiyatifiyle Sağlık Bakanlığı'nda 'çeşitli hastalık olasılıklarına karşı serum ve aşı üretildiğini, ama sonraları bu çok önemli stratejik üretimin durdurulduğunu, Türkiye'nin tümüyle dışarıdan aşı ve serum ithaline bağımlı hâle getirildiğini' söyledi. Ankara Etlik bağlarındaki 'Serum' durağını hatırladı mı bilemem.

zemiyor; O, korkunç bir Balkan yamacından sakin bir kum çölünden de doğmamıştır. Fakat o su havzı kevserden yol alarak yalnız Etlik membalarından meydana çıkmış, o hava yalnız Etlik semasını ihate etmiş, abıhayat ve bir iadei afiyettir. İstanbul'da, Taşdelen, Karakulak, Tomruk, Alemdağ, Kayışdağ, Göztepe, Çamlıca, Yakacık gibi, meşhur olmuş suların, daha nefis, lezzetli, emlahı madeniyesi bol, sıhhata nafi yeni ve başka bir su daha vardır ki; o, Etlik memba ve kuyu suları; ada havasından çok zengin, şifabahş bir hava da Etlik havasıdır... Bundan maada göğsündeki güzel ağaçlar ile yeşil gölgeleri ile şen vadileri ile gülleri ve çiçekleri ile duruşundaki tatlılık ve letafet ile insana hakikî bir aşk ve sevgi veren bu yeşil yurt, bakınız size daha ne zengin, ne mütenevvi, ne renkli manzaralar arz etmektedir. Ta uzaktan Ankara'ya nazır beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, siyah evlerle, küçük köşklele bir dil hâlinde uzamış bir manzarai bedia; eğlence... Ve üst tarafında kuyu yassı... Şimdi bunlara hiç benzemeyen ayrı bir mevkide kol kola vermiş gür ve sık ağaçları ile servi ve kavakları ile bunlar arasından bir renk tenevviası arzeden tabîi evleri ile ve hayat suları ile harikulade bir manzara daha var ki: burası belki, karanlık gecelerde, mehtabın sessizliği altında, orman perilerinin, ıssız ağaçların, hâkim servi ve kavakların altında sükûnet rakslarına mahsus aşağıdan itibaren yukarıya kadar Ayvalı... Öte taraftan bu güzelliği, bu cennet timsalini göremeyen bir kaç basit evi havi, Kürdini; bütün bunların tam karşısında, hükümetimizin askerî ve mülkî, sıhhat, hayat evleri ile yüksek ve müteaddit yamaçları ihtiva eden Etlik, temadisini de aynı suretle İncirlik teşkil etmektedir. Gecelerinin manzarası da başlı başına bir âlemdir. Yalnız evvela şunu bilmelidir ki burada ışıık veya sun'î bir ziya yoktur ve olamaz; fakat, yorgunluk ve geçici bir aydınlık veren, şehrin o titrek ve ateşin ziyalarına mukabil burada mehtaplı gecelerde ayın tepelere, vadilere, süslü evlerin pencerelerine sükûnet serptiği altın ziyaları; karanlık gecelerde de, binlerce yıldızın yalnız meri olarak cismani gözlere aks ile kalpleri tenvir eden menbai ilâhi bir ziya mevcuttur... Fecirle tulu'da keşfolunmamış büyük bir hazinedir. Vücudunda bütün bediiyatın içtima ettiği bu mütenevvi yerin bahtlı insanları da tabiatın bu derin ifade hareketlerini, kendilerine verdikleri şekil ve ahenkle gösteriyorlar.

Sarıkişla ve Garmir Vank Manastırı, Etlik sırtları (1905)

Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan “Ankara’nın Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri” adlı kitabın yazarı, Ankara araştırmacısı Şeref Erdoğan, daha çok ticaretle uğraşan Yahudilerin, kent merkezinde yaşamayı tercih ettiklerini yazar (Erdoğan, 2002). Erdoğan’ya göre; ticaretle uğraştıkları hâlde eğlenmeyi de seven Rumlarla, daha çok sanatkârlardan oluşan Ermenilerin yaşadığı Etlik adını da, sakinlerinin pastırma, sucuk, kavurma yapmalarından almıştır. Etlik’in havası güzel olduğu için etler uzun süre bozulmadan saklanabiliyormuş. Gene Erdoğan’ya göre, Etlik’in merkezî semtlerinden Aşağı Eğlence ve Yukarı Eğlence de adlarını Rumların ud, keman ve piyano eşliğinde düzenledikleri eğlencelerden almıştır.

Gene tarihî kaynaklar, 1914 sayımına göre Ankara’da 11.646 Ermeni’nin yaşadığını yazıyor. Çoğunlukla Hisarönü Mahallesi ve Kale çevresinde yaşayan Ankara Ermenilerinin, buraların haricinde Etlik ve Keçiören bölgesinde yoğun olarak yaşadıkları bilinmektedir.⁷

⁷ Ankara’yı terk eden Ermenilerden birine ait bir bağ evi olan Etlik’teki eski evimizin bahçesinde bulunan kuyunun, yer altından, çevredeki evlerin bahçelerindeki kuyularla birbirlerine bağlantılı olduğu rivayet edilirdi ki, o zaman kanıtlanamayan bu iddia artık kuyular tamamen kaybolduğuna göre hiçbir zaman da kanıtlanamayacaktır. Gerçi bizim kuyu bugünlere kadar gelmiştir ve hatta 2007’deki büyük Ankara susuzluğunda üç gün üç gece tüm mahalleye su

O günlerde varlığını sürdürmekte olan efsanevi Etlik bağlarının içindeki evler birbirlerine “bağırın duyulmayacak” uzaklıktaydı ve biz okula bu bağların arasından yürüyerek giderdik. Bugün sayıları çok azalan bu evlerden bazıları restore edilerek kurtarılmış, birkaçı ise metruk durumda kaçınılmaz akıbetlerini beklemektedir.

Kuşkusuz, Etlik'i bir yerleşim hâline getiren niteliklerinden en başta geleni, bölgenin temiz havasıdır. Etlik'in temiz havası, bilimsel olarak da kanıtlanmıştır. 1927 yılında Atatürk'ün isteğiyle Ankara'nın Hava Kirli-liği Raporu'nu hazırlayan Budapeşte Rasathanesi Şube Müdürü, Macar meteorolog Prof. Antal Rehly 1,5 yıl süren araştırmalarının sonucunda Ankara'nın havası en temiz yerinin Etlik ve civarı olduğunu saptar. Bu raporu dikkate alan ve Ankara'nın ilk imar planlarını hazırlayan Alman Şehirci Prof. Jansen'in de “Eğer bana mecburi akslar verilmemiş olsaydı, hiçbir zaman şehri bu çukura (Yenişehir) sokmaz, Etlik sırtlarına kaydırırdım” demiştir. Bu görüşüne rağmen Jansen, aşırı nüfus baskısı nedeniyle hiçbir zaman uygulama olanağı bulamayacağı planında; Yenişehir-Cebeci'de konut, Yenişehir-Çankaya'da villa bölgesi planlarken, Keçiören, Etlik ve Dikmen'de bağ dokusunu koruyacak bahçeli köşkler önermişse de, zaman Keçiören, Etlik ve Dikmen'i, kentin dış mahalleleri hâline getirmiştir.⁸

Öte yandan, hâlen, Kalaba'daki Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün bünyesinde bulunan Meteoroloji Müzesi'nde saklanan raporuna göre, Rehly; kentte havanın kapalı olduğu, güneşin güçlkle görülebildiği

vermiştir ama zaten artık çoktan unutulmuş bu iddiayı merak eden kimse de kalmamıştır. Öte yandan, Etlik'teki bu evimiz diğerleri gibi apartmanlaşmak üzere yıkılınca, binanın hafriyatı bize yine bir sürpriz yapmıştır: Evimizin altında meğerse bir mezar varmış. Mezarın içi boş muydu, yoksa çocuk olduğum için bana göstermemişler miydi, bunu hiçbir zaman öğrenemedim ama mezardan çıkan bir şişe şarabın, durun, yapmayın demeye kalmadan gözümün önünde işçilerden birinin kürek darbesiyle kırıldığını çok iyi hatırlıyorum.

⁸ Jansen'in bu fikrini kendi adına hayata geçiren, bir dönemin imar müdürü olmuştur. Pek bilinmez ama 1960'lar Ankara'sının imar müdürlerinden Orhan Deniz'in yerleşmek için Çankaya'yı veya Ankara'nın bir başka ilçesini değil de Etlik'i seçmesi de bir rastlantı olmasa gerekir. Bugün Etlik'in en merkezî yeri olan Aşağı Eğlence'nin Mühendisler Sokağı, adını bu sokağın o zamanki sakinlerinden biri ve Ankara'nın imar müdürü olan mühendis Orhan Deniz'den almıştır. O yıllarda komşumuz olan Deniz'in Alman mimarisi tarzındaki (eşi de Alman'dı) iki katlı, bahçesi havuzlu, görkemli evinin yanında da gazeteci kardeşi Coşkun Deniz'in, salonunda güzel bir süs havuzu bulunan modern villası yer alıyordu.

zamanlarda Etlik'te günlük güneşlik havaya birçok kez tanık olmuştur. Rehry, 1925'den başlayarak 20 ay süren çalışmaları esnasında, merkezde 360 gün sis belirlerken Etlik'teki sisli günlerin sayısı sadece 29 gündür. Sisten başka duman ve tozdan da kaynaklanan hava kirliliğini dikkate alan Rehry'e göre temiz havalı bir yerde kurulması gereken Sanatoryum için en uygun yer de burasıdır. Dolayısıyla, Ankara'nın ilk sanatoryumunun ve Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün Keçiören'de kurulmaları bir rastlantı değildir.

Öte yandan, Ankara'nın kuzeyinde yer aldığı için manzara olarak güneye bakan Etlik bu açıdan da oldukça şanslıdır. Eskiden Etlik'teki tek katlı evlerin de sahip olduğu, şimdi ise ancak apartmanların üst katlarından görülebilen bu manzara içinde Ankara Kalesi'nden Anıtkabir'e, Kocatepe'den Atakule'ye Ankara'nın tüm simgesel yapılarını görmek mümkündür.

Ankara Kalesi'nin, Etlik ve Keçiören bağlarından görüntüsüne, Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir adlı kitabında da vurgu yapar:

Belki milli mücadele yıllarının bıraktığı bir tesirdir, belki doğrudan doğruya çelik zırhlarını giymiş ortada dolaşan bir eski zaman silahşoruna benzeyen kalesinin bir telkinidir; Ankara, bana daima dâsitâni ve muharip göründü. Şurası var ki, şehrin vaziyeti de buna müsaittir. Daha uzaktan gözümüze çarpan şey, iki yassı tepenin arasındaki geçidiyle tabii bir istihkâm manzarasıdır. Bu his şehrin etrafında ve ona hâkim tepelerinden bakarken pek küçük farklarla ancak değişir. Çankaya sırtları, Çiftlik, Baraj yolları, Etlik, Keçiören bağları velhasıl nereden bakarsanız bakınız, cam gibi keskin bir ışık altında bu kaleyi, bütün arazi terkiplerini kendisinde topladığı ufka hep aynı sükûnetle hâkim görürsünüz. Bazen geniş sağrısını rüzgâra vermiş bir harp gemisi gibi zaman ve hadislerin denizinde çevik ve kudretli yüzer, bazen bir iç kale, bütün ümitlerin kendisinde topladığı son sığınak olur, bazen bir kartal yuvası gibi erişilmesi imkânsız yükselir.

Keçiören ve Etlik'in Ankara'nın sosyal hayatındaki yeri Cumhuriyet'ten sonra da devam eder. Atlı Spor Kulübü'nün hafta sonları bir eğitmen nezaretinde düzenlediği ve kadın erkek tüm Ankaralıların katıldığı günöbirlik atlı gezintilerinin, Atatürk Orman Çiftliğinden başlayan rotası Etlik ve Keçiören bağlarına uzanırdı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ünlü romanı Ankara, Cumhuriyet Türkiye'sinin özeleştirisini

yaparken, dönemin Ankara'sının sosyal yaşamından kesitler de sunan Ankara'nın kahramanları da sık sık atlı gezintiler yaparlar.

Etlik'in adı, Ali Fuat Cebesoy'un anılarında da geçer. Konya'dan Ankara'ya gelen Ali Fuat Paşa komutasındaki 20. Kolordu'ya mensup 3.500 asker, bando ve mızıkacı ile girdiği Ankara'da, Etlik yolundaki Sarıklı'ya konuşlanırken, birliklerini çok göstermek isteyen Paşa, bir grup askerini de Etlik tepelerine kurduğu çadırlara yerleştirir.

Mustafa Kemal'in talebi üzerine Antep'ten 70 kişilik bir kuvvetle Ankara'ya gelen Kılıç Ali'nin anılarındaki Etlik imajı çok daha farklıdır. İlk Meclis'te Antep milletvekili olarak görev yapan Kılıç Ali, Bolu isyanını bastırmak üzere göreve gönderilmeden önce Meclis'te bulunduğu sırada, Mustafa Kemal'in kendisini çağırarak, Etlik eteklerinden şehre doğru gelmekte olan toz bulutunu gösterdiğini ve derhal kendi adamlarını alarak asilerin şehre gelmeden önlenmesini istediğini yazar. Fakat o tarafa son bir kez daha baktıklarında görürler ki, söz konusu toz bulutunun nedeni Ankara halkının otlaktan dönen sığırlarından başka bir şey değildir.

Kaynak Suları ve Ayvalı

“Ankara Çiçeklerinden Etlik” dergisinin son iki sayfasındaki reklamların arasında, “Ayvalı Menba Suyu” dikkat çekiyor:

Mikyası: Ma 8

Koli basil: 0

Fevkalade Hazım ve Müdrir

Yüksek suların her türlü evsafını haiz olduktan başka tabiatın pek ender sularına olan şu iki güzide vasıf; güzel Ankara'mızın sayısız talihlerinden birisi olsa gerekir...

Bu güzel şarabı tabiatın bir defa tecrübe için olsun içiniz...

Hem bir memba ve hem de bir maden suyunda ki yüksek evsafın bir yerde içtima ettiğini göreceksiniz ve hayrette kalacaksınız...

Gerçekten de, Etlik'ten bahsederken, bu bölgenin ünlü kaynak sularından bahsetmemek olmaz. 1946'da yayımlanan “Türkiye Kılavuzu”nun Ankara cildinde (Orak, 1946): “(...) Etrafı bağ ve bahçelerle çevrili köşklerden müteşekkildir. Etlik de vaktiyle Ankara'nın bir yazlığı

iken bugün şehrin her mevsim oturulan bir semti hâline gelmiştir. Hayat, Yalçınkaya, Kavacık gibi kaynak hâlindeki iyi içme sularıyla Etlik, hususi bir önem taşır” ifadeleriyle yer alan ve aynı kitabın kaynak sularının anlatıldığı bir başka bölümünde ise, “ (...) diğer kaynak sularının çoğu Etlik’ten çıkar. Bunlar arasında Hayat, Yalçınkaya, Dutlu suları başta gelir. Bu sulardan bilhassa Hayat suyunun membaındaki tesisati çok moderndir” şeklinde anlatılan Etlik’in kaynak sularının zamanında pek muteber olduğu anlaşılmaktadır.

Aslında Hayat suyunun kaynağı Ayvalı’da idi. Etlik ve Keçiören gibi, bağlarıyla olduğu kadar kaynak sularıyla da meşhur bir semt olan Ayvalı’nın suyu 1960’lara kadar cam damacanalarda ve Hayat Suyu adıyla satılırdı. Yukarı Eğlence’den sonra başlayan Ayvalı bağları için, Ermenilerin “Ayvalı’da bağın mı, altında ağırta kan işşegini mi var? Neyine marurlanıyorsunuz?” dedikleri rivayet edilir.

Nitekim Ayvalı bağları, adını burada yetişen sarı ayvadadan almış olmalıdır. Aslında Ankara’nın sadece armudu meşhur değildir. Bu bölgenin, bağları kadar bahçeleri de ünlüdür. Ayvalı’ya adın veren ayvası, eriği ve dutu da meşhurdur. Nitekim Keçiören’de, bir zamanlar altında piknik yapılan büyük dut ağaçlarının bulunduğu bahçeler bugünkü Dutluk durağından başka bir yer değildir.

Kalaba ve Ziraat Mektebi

Kalaba’nın tarihî önemi ise çok daha gerilere uzanır. Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün yayınladığı Ankara Rehberi, 1402 Ankara Savaşında Yıldırım Beyazıt’ın, ordugâhını Kalaba’da kurduğunu yazmaktadır. Ayrıca bu tarihî savaşın Çubuk Ovası’nda gerçekleştiği bilinmekle birlikte, savaşın son faslının Solfasol’da sonuçlandığını veya Yıldırım Beyazıt’ın savaşın “Galebe” çalındığı Kalaba’da esir düştüğünü yazanlar da vardır. Gerçekte Yıldırım Beyazıt’ın ordugâhını Melikşah Köyü yakınlarında kurduğu ve esir düştüğü yerin de daha kuzeydeki Mahmutoğlan Köyü olduğu dikkate alınır, Kalaba sözcüğünün kökeninin; kalabalık anlamındaki “Galebe”den değil de, yörenin bağlarına atfen “Karabağ”dan geldiği şeklindeki tez akla daha yatkın görünmektedir.

Şevket Süreyya Aydemir'in "Tek Adam" adlı üç ciltlik kitabının ikincisinde (Aydemir, 1998); "(...) mektebin önündeki Kalaba Vadisi'ne serilen bahçeler, bağlar ise o zaman ıssız, hatta tekinsizdir. (...) Ziraat Mektebi'nde yaşayanlar, akşamla beraber şehirden kopmuş olurlardı" diye anlattığı Kalaba (Karabağ) da yine eski bir bağ alanı idi.

27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Mustafa Kemal ve arkadaşları, Valilik ve Kolordu gibi protokol ziyaretlerini yaptıktan sonra, kendilerine tahsis edilen Keçiören Karargâhtepe'deki Ziraat Mektebi'ne yerleşirler. Ankara'ya gelişinden, 1920 Nisan'ına kadar devam edecek yaklaşık dört aylık sürede burada çalışan ve Kurtuluş Savaşı'nın hazırlıklarını burada yürüten Atatürk ve arkadaşları bu dönemde bir de tehlike atlattılar. O zaman kentin dışında sayılabilecek bir mevkide bulunan okul binasına gerçekleşen bir çete saldırısını, o esnada yalnız olan Mustafa Kemal, Salih Bozok ve Ali Çavuş silahla püskürtmeyi başarırlar.⁹

O zaman iki katlı olan Ziraat Mektebi'nin alt katı, yaverler, yemekhane, muhafız yatakhanesi, şifre odası ve telgrafhane vb. amaçlarla kullanılırken, üst katı Atatürk ve dava arkadaşlarının ikametine ve çalışma odalarına ayrılmıştı. Bu binanın bir diğer tarihî özelliği de, Halide Edip tarafından kurulan Anadolu Ajansı'nın ilk defa burada ve o dönemde çalışmaya başlamasıdır.¹⁰

Ziraat Mektebi, II. Abdülhamit zamanında, Ankara ve civarında tarımı geliştirmek amacıyla, dönemin valisi Ferit Paşa tarafından yaptırılmıştır. Tarih boyunca verimli bağ ve bahçeleriyle dikkat çeken Keçiören'de, sadece Ziraat Mektebi kurulmamıştır. 1905 yılında kurulan, Ankara'nın ilk "Ziraat Mektebi"nden daha önce, gene Sultan II. Abdülhamit döneminde, Ankara'nın ünlü tiftik keçilerinin de bilimsel tekniklerle üretilmesi için bir çiftlik ve okul kurulmasına karar verildiğinde, tercih edilen yer gene Kalaba olmuştur. Çubuk Çayı'nın buradan geçmesi, Hü-

⁹ Bu olay bazı kaynaklarda, uzaktan gelen ve nedeni belirlenemeyen silah sesleri şeklinde anlatılıyor.

¹⁰ Temsil Heyeti'nin buradan taşınmasından sonra, bir süre Genel Kurmay Başkanlığı olarak kullanılan bina, daha sonra Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş olup, hâlen üç katlı olan binanın, Temsil Heyeti tarafından kullanılan odalarından biri, muhafaza edilebilen orijinal eşyalarıyla birlikte, "Atatürk Odası" olarak ziyarete açık bulunmaktadır. O zaman Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılan, merdivenin karşısındaki oda ise hâlen Genel Müdür makamı olarak kullanılmaktadır.

seyin Gazi Dağ'ın, yetiştirilecek keçiler için uygun bir yaylak olması gibi nedenlerle Kalaba'da kurulması tercih edilen ve içinde bir de "Çoban Mektebi" düşünülen "Numune Çiftliği"nin temeli 1895'te dönemin valisi Memduh Paşa tarafından atılmıştır.

Öte yandan, Çubuk Çayı'nın can verdiği Kalaba Vadisi, zirai çalışmaların yanında, Ankaralıların piknik ve eğlence yeri olarak da tercih ettiği bir yer olmuştur. Kalaba, bağ ve bahçelerin sultanmasında kullanılan Çubuk Çayı içindeki balık çeşitleriyle ve de vadideki bülbül sesleriyle, dönemin popüler piknik yerlerinden biri olarak Keçiörenlilerin anılarında yer etmiştir. Zamanında halı/kilim de yıkanan ve akıntının olmadığı yerlerinde yüzülen Çubuk Çayı'nın Karargâhtepe eteklerine denk gelen kesiminde, 1922 yılında, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle ve kendisinin de katıldığı "Nevruz Şenlikleri" düzenlenmiştir.

Kalaba hakkında son birkaç not; Cebeci Asri Mezarlığı kurulana kadar, Ankara'nın mezarlık yeri Kalaba'da idi. Kalaba ayrıca göçmen kuşların göç yolu üzerinde olduğu için zamanında kırlangıç, leylek ve turnaların da çokça görüldüğü bir yerdi.

Ankara'nın en eski semtlerinden Keçiören ve Etlik'te, dünden bugüne yaptığımız yolculuk burada sonlanıyor. Sadece uzak geçmişine değil, yakın geçmişine de şimdiden uzak kaldığımız "eski" Keçiören ve Etlik'i geri getirmek için artık yapacak bir şey yok. İçimizdeki sessiz çılgılığı yansıtan fragmanları düşlemekten başka:

O zamanlar kent Sıhhiye Köprüsü'yle ayrılmıştı ikiye:
Yukarda, Kızılay tarafında zengin üsttabaka
Elçiler, memurlar, mebuslar, sanatçılar
Aşağıda, Ulus tarafında yoksul alttabaka
Memurlar, askerler, işçiler, köylüler ve sanatçılar.
Kuşkusuz zengin bağ evleri de vardı Keçiören'de
(Cengizkan, 1987).

KAYNAKÇA

- Ankara Çiçeklerinden Etlik. (1929). 25 Birinci teşrin. Sayı: 1.
Aydemir, Ş. S. (1998). *Tek Adam (II. Cilt)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Cengizkan, A. (1987). Ankara Ankara Güzel Ankara. Ankara: Kalem Yayınevi.
Erdoğan, Ş. (2002). *Ankara'nın Tarihî Semt İsimleri ve Öyküleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gülekli, N. C. (1949). *Ankara Rehberi*. Ankara: Ankara Kulübü Yayını.
- Keçiören Belediyesi. (2004). *Ankara'nın Parlayan Yıldızı Keçiören*. Ankara: Keçiören Belediyesi Yayını.
- Koç, V. (1973). *Hayat Hikâyesi*. İstanbul: APA Ofset.
- Orak, H. (1946). *Türkiye Kılavuzu (I. Cilt)*. Ankara.
- Sargın, H. (2012). *Antik Ankara*. Ankara: Arkadaş Yayınları.

Timur Özkan: 1957 yılında Ankara'da doğdu, 1981'de Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu. Türkiye'de ve yurt dışında çeşitli şantiyelerde çalıştı. Öğrencilik yıllarında gezmeye başladı, Türkiye'nin tamamına yakın kısmını ve yedi kıtada, 150 civarında ülkenin 500'e yakın kentini gezdi. Yedi gezi ve iki araştırma kitabı yazan, 11 gezi kitabının da editörlüğünü yapan Özkan'ın; ayrıca çeşitli seçkiler ile gazete ve dergilerde 400'dan fazla gezi ve araştırma yazısı yayımlanmıştır. Ankara Kulübü tarafından geleneksel olarak verilmekte olan "Başkent Ankara'ya Hizmet Ödülü"ne, 2012 yılında, "Ankara Gönüllüsü" alanında layık görülmüştür. Kapsamlı bir gezi ve Ankara literatürüne sahip olan Özkan, Ankara'nın yakın tarihine özellikle Cumhuriyet öncesi dönemiyle Cumhuriyetin ilk yıllarına ilgi duymakta ve ileride Ankara araştırmalarına yönelmeyi planlamaktadır. Ankara Üniversitesi Ankara Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ANKAMER) Danışma Kurulu Üyesi olan Timur Özkan; ayrıca Ankara Kulübü, Mimarlar Derneği 1927 ve Türkiye Gezinler Kulübü ile Ankaralı Gezinler Grubu'na üyedir.